

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

Η ΠΑΙΔΕΙΑ ΕΝ ΗΠΕΙΡΩΙ

Ὑ π ό
ΧΡΗΣΤΟΥ Ι. ΣΟΥΛΗ

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

Η ΠΑΙΔΕΙΑ ΕΝ ΗΠΕΙΡΩ

Ἵ π ὀ

Χ. Ι. ΣΟΥΛΗ

Ὅπως διὰ τὴν καθόλου ἱστορίαν τῆς Ἑπείρου οἱ Βυζαντινοὶ χρονογράφοι μηδαμινὰς πληροφορίας δίδουν, οὕτω καὶ διὰ τὴν ἐν αὐτῇ παιδείαν. Τὰ γράμματα ἐν Ἑπείρῳ κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους δὲν εὑρίσκοντο εἰς ζηλευτὴν θέσιν. Ἡ μακρὰ ἀπὸ τοῦ κέντρου ἀπόστασις τὰ μάλιστα συνετέλει εἰς τοῦτο. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ὅμως τῶν δεσποτῶν δύναται νὰ γίνῃ λόγος τις περὶ γραμμάτων ἐν Ἑπείρῳ. Ἐπὶ Ἰωάννου τοῦ Β' Κομνηνοῦ (1323—1335) ὁ Κωνσταντῖνος Ἑρμονιακὸς κατ' ἐντολὴν τούτου ἐπεχείρησε τερατώδη μετάφρασιν τῆς «Ἰλιάδος» τοῦ Ὀμήρου εἰς γλῶσσαν ὁμιλουμένην, κατασκευάσας ἀηδέστατον ἔπος εἰς 8799 ὀκτασυλλάβους τροχαϊκοὺς στίχους ἀνομοιοκαταλήκτους (*Δ. Μαυροφρύδου Ἐκλογή μνημείων τῆς νεωτέρας ἑλληνικῆς γλώσσης*, σ. 73—211). Πλὴν τῆς ἀκαλαισθίτου ταύτης μεταφράσεως τοῦ ΙΔ' αἰῶνος οὐδὲν ἕτερον λογοτεχνικὸν προῖον παρήχθη ἐν Ἑπείρῳ. Κατὰ τὸ τέλος τοῦ αἰῶνος τούτου καὶ μετὰ τὴν εἰσβολὴν τῶν Σέρβων δύο Ἑπειρῶται μοναχοί, ὁ Πρόκλος καὶ ὁ Κομνηνός, ἐν τῇ σχολῇ τῶν Φιλανθρωπηῶν τῆς νήσου τῶν Ἰωαννίνων ἐκπαιδευθέντες, συνέγραψαν τὸ «Ἱστορικὸν περὶ διαφόρων δεσποτῶν τῆς Ἑπείρου καὶ τοῦ τυράννου Θωμᾶ τοῦ δεσπότη Κομνηνοῦ Πρελούμπου», ἐν ᾧ διὰ ζοφερῶν χρωμάτων διεκτραγωδοῦν τὰ κακὰ τῆς σερβοκρατίας ἐν Ἑπείρῳ (*Μουστοξύδου Ἑλληνομνημῶν* σ. 502—561).

Ἐπελθούσης τῆς τουρκοκρατίας σπουδαιότατον ρόλον εἰς τὴν πνευματικὴν ζωὴν τῆς Ἑπείρου ἔπαιξαν τὰ Ἰωάννινα καὶ ἰδιαιτέρως ἡ νῆσος αὐτῶν. Ἦδη ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ δεσποτάτου εἰς τὴν ἐν τῇ νήσῳ *Μονὴν τῶν Φιλανθρωπηῶν*, τὴν ἐπονομαζομένην νῦν τοῦ Σπανοῦ, ὁ οἰκονόμος τῶν Ἰωαννίνων Μιχαὴλ Φιλανθρωπηνὸς ἵδρυσεν τὴν πρώτην σχολὴν ἐν Ἑπείρῳ, «Φροντιστήριον» καλουμένην καὶ διευθυνομένην διαδοχικῶς ὑπὸ τῆς περιωνύμου γενεᾶς τῶν Φιλανθρωπηῶν, οἵτινες ἦσαν ἠγούμενοι καὶ διδάσκαλοι τοῦ φροντιστηρίου. Ἡ σχολὴ αὕτη διετεθήθη μέχρι τοῦ 1642. Αἱ ἐν τῷ νάρθηκι τῆς μονῆς ταύτης καὶ σήμερον σφζόμεναι τοιχογραφίαι τῶν Ἑλλήνων φιλοσόφων Πλάτωνος, Σόλωνος, Πλουτάρχου, Θουκυδίδου, Ἀπολλωνίου καὶ Ἀριστείδου μᾶς διδάσκουν πόσον ἀξιεπαίνως οἱ Φιλανθρωπηνοὶ ἐμελέτων καὶ συνεδύαζον τὸν Χριστιανισμὸν καὶ τὸν Ἑλληνισμὸν.

Ἐκ τῆς σχολῆς ταύτης ἀπεφοίτησαν οἱ προμνημονευθέντες Πρόκλος καὶ Κομνηνός, ὁ Νήφων Μεταξᾶς (1500), ὁ κατὰ τινὰς καὶ μητροπολίτης Ἰωαννίνων, ὁ Ἑπειρώτης Πατριάρχης Ἰωάσαφ (1549), ὁ Μάξιμος ὁ Πελοποννήσιος, ὁ στηλιτεύσας τὸ κίνημα τοῦ Σκυλοσόφου, ὁ Παρθένιος ὁ μικρὸς

δ ἀπὸ μητροπολίτου Ἰωαννίνων Ἀδριανουπόλεως τοιοῦτος ἀναδειχθεὶς (1643), οἱ ἀδελφοὶ Ἀψαράδες, οἱ ἰδρύσαντες τὴν μονὴν τοῦ Βαβλαᾶμ ἐν Μετεώροις καὶ ἄλλοι. Ἐκτὸς τῆς σχολῆς ταύτης ἐν τῇ νήσῳ ἐλειτούργει καὶ ἑτέρα τοιαύτη ἐν τῇ μονῇ τοῦ Ἁγίου Νικολάου, τῇ ἐπονομαζομένη ἐπὶ τῶν δεσποτῶν τοῦ Στρατηγοπούλου, νῦν δὲ Ντίλιου (βλ. Δελτ. Ἰστ. καὶ Ἐθνολ. Ἑταιρείας 1923)· ἐν αὐτῇ ἐδίδαξαν ὁ ἱερομόναχος Μακάριος Τσεχούλης μέχρι τοῦ 1453 καὶ Μανασσῆς ὁ Πλέσσας μέχρι τοῦ 1555, μαθηταὶ δὲ μνημονεύονται ὁ Σωφρόνιος, ὁ μετέπειτα ἐπίσκοπος Χιμάρας (1500), ὁ Ἐπιφάνιος Ἡγουμένου, ὁ ἰδρύσας μετέπειτα τὴν ὁμώνυμον σχολήν, ὁ Νικόλαος Γλυκὺς (1610), ὁ Νικόλαος Κεραμεὺς καὶ ἄλλοι.

Ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω σχολῶν τῆς νήσου ἐλειτούργουν τοιαῦται καὶ ἐν τῇ πόλει Ἰωαννίνων. Ἐν αὐτοῖς ὁ προμνημονευθεὶς Ἐπιφάνιος Ἡγουμένου ἔμπορος Ἰωαννίτης ἐν Βενετία, ἴδρυσεν ἰδίαις δαπάναις τῷ 1648 τὴν ὁμώνυμον σχολήν, τὴν ἀποκληθεῖσαν *Μικράν*. Ἐν τῇ σχολῇ τοῦ Ἐπιφανίου ἐδίδαξαν ὁ Κερκυραῖος Σπυρίδων Τριανταφύλλου, οὗτινος μαθηταὶ ἀναφέρονται Βησαρίων ὁ Μακρῆς, Γεώργιος Σουγδουρῆς, Μεθόδιος Ἀνθρακίτης, Παρθένιος Κατζιούλης, Μπαλᾶνος Βασιλόπουλος καὶ ἄλλοι πολλοί. Τῷ 1676 ἰδρύθη ὑπὸ τοῦ ἐν Βενετία ἔμπορευομένου Ἰωαννίτου Ἐμμανουὴλ Γκούμα ἡ *Μεγάλη Σχολή*, ἧς πρῶτοι διευθύνται ἐγένοντο Βησαρίων ὁ Μακρῆς, Γεώργιος Σουγδουρῆς (1683 - 1715), Μεθόδιος Ἀνθρακίτης (1715 - 1723), Μπαλᾶνος Βασιλόπουλος (1723 - 1760), ὁ υἱὸς τοῦ Κοσμᾶς (1760 - 1799) καὶ οἱ ἀδελφοὶ τοῦ Κωνσταντῖνος (1799 - 1818) καὶ Ἀναστάσιος (1818 - 1820). Ἡ σχολὴ αὕτη, δύναται τις εἰπεῖν, συμβολίζει τὴν ἀναγέννησιν τῆς Ἡπείρου. Ὁ Ἀνθρακίτης ὑπῆρξεν ὄντως φωτεινὴ διάνοια. Ὁ δὲ Μπαλᾶνος τοσοῦτον ἐπέδρασε διὰ τῆς διδασκαλίας του, ὥστε ἡ σχολὴ αὕτη ἀργότερον πρὸς τιμὴν του ὠνομάσθη «*Μπαλαναία*».

Τὴν αὐτὴν ἐποχὴν ὁ Κοσμᾶς ὁ Αἰτωλὸς σπουδαίως ἐργάζεται διὰ τὴν παιδείαν τῆς Ἡπείρου. Ἰδρύει σχολεῖα καὶ διὰ παντὸς τρόπου προσπαθεῖ νὰ ἐμφυσήσῃ τὴν ἀγάπην πρὸς τὰ γράμματα. Τῷ 1742 ἡ σχολὴ τοῦ Ἐπιφανίου, κινδυνεύουσα ἐλλείψει πόρων νὰ κλεισθῇ, ἀνασυνιστᾶται δαπάναις τῶν ἀδελφῶν Σίμου καὶ Λάμπρου Μαρούτση, μεγαλεμπόρων ἐν Βενετία, *Μαρούτσειος ἀποκληθεῖσα*. Ἡ Μαρούτσειος ἀνοίγει νέους δρίζοντας πνευματικὸς εἰς τὴν Ἡπείρον καὶ δὴ ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ σοφοῦ Εὐγενίου τοῦ Βουλγάρου (1742—1746 καὶ 1750—1753), ὅστις κατέστησε ταύτην κέντρον πνευματικῶν ὅλης τῆς Ἑλλάδος. Τὸν Βούλγαριν διεδέχθη ὁ Ἀθανάσιος Ψαλλίδας, διαδραματίσας σπουδαῖον ρόλον εἰς τὴν αὐτὴν τοῦ Ἀλῆ πασᾶ. Καὶ ἡ Μαρούτσειος ὁμῶς ἐλλείψει πόρων θὰ ἐκλειν, ἂν δὲν εὗρίσκετο ὁ Ζώης Καπλάνης νὰ τὴν συνδράμῃ χρηματικῶς, διὸ ἀνασυσταθεῖσα *Καπλάνειος* ἀπεκλήθη. Αὕτη φροντίδι τοῦ Ψαλλίδα ἐπλουτίσθη διὰ βιβλιοθήκης, ἀνεγνωρίσθη δὲ καὶ ὑπὸ τοῦ Πατριαρχείου, διὸ καὶ *Πατριαρχικὴ Σχολὴ* ἀπεκαλεῖτο.

Τῷ 1821, λόγῳ τῆς πολιορκίας τοῦ Ἀλῆ πασᾶ καὶ τῆς καταστροφῆς

φῆς τῶν Ἰωαννίνων, ἡ παιδεία ἐν Ἡπείρῳ ὑπέστη πλήγμα δεινόν. Ἡ Μαρούτσειος καὶ ἡ Καπλάνειος διελύθησαν. Τῷ 1828 ὅμως οἱ Ζωσιμάδα ἴδρυσαν τὴν *Ζωσιμαίαν Σχολήν*, ἥτις καθ' ὅλον τὸν 19' αἰῶνα ὑπῆρξε μοναδικὸν μορφωτικὸν κέντρον ἐν Ἡπείρῳ. Πρῶτος διευθυντὴς ταύτης ἐ χρημάτισεν ὁ συγχωριανὸς τῶν Ζωσιμαδῶν Γεώργιος Αἴσωπος ἢ Κρανῆς ἐκ Γραμμένου.

Οὗτος διηύθυνε τὴν Ζωσιμαίαν μέχρι τοῦ 1835, ὅποτε αὐτοκτονήσαντα τὸν διεδέχθη ὁ Ἀναστάσιος Σακελλάριος ἐκ Βραδέτου τοῦ Ζαγορίου, ὅστις ἀνήγαγε τὴν Ζωσιμαίαν εἰς περιωπὴν καὶ ἀπέλυσεν ἐξ αὐτῆς μαθητὰς διαπρέψαντας ἐν τῇ ἐπιστήμῃ καὶ πολλαχῶς δράσαντας ἐν τῇ ὑποδούλῳ καὶ ἐλευθέρῃ Ἑλλάδι. Μετὰ τὸν Σακελλάριον διηύθυναν ταύτην καὶ ἐδίδαξαν ἄνδρες ἐπιφανεῖς, ὡς ὁ Σπυρ. Μανάρης, ὁ Παν. Ἀραβαντινός, ὁ Στέφ. Ράδος, ὁ Μιλτιάδης Πανταζῆς καὶ ἄλλοι.

Ἡ ἐπίδρασις τῆς Ζωσιμαίας καὶ τῶν λοιπῶν σχολῶν τῶν Ἰωαννίνων καὶ τῆς Ἡπείρου ὑπῆρξε μεγίστη καὶ ἀνυπολόγιστος. «Ὅσοι ἐχρημάτισαν Ἑλληνες συγγραφεῖς κατὰ τὸν 19' αἰῶνα ὑπῆρξαν ἢ Ἰωαννῖται ἢ μαθηταὶ τῶν σχολῶν Ἰωαννίνων» ἐξ αὐτῶν ἐξερρήσαν ῥυακες ἱκανοὶ γὰ ποτίσωσι τὴν διψῶσαν Ἑλλάδα καὶ μάλιστα ἐν τῇ μεγίστῃ ἐκείνῃ ἀρχμῇ» (Ν. Δούκας).

Πλέον τῶν ἑκατὸν πενήκοντα εἶναι οἱ λόγιοι Ἡπειρῶται τῆς ἐποχῆς τῆς τουρκοκρατίας. Μεταξὺ αὐτῶν σπουδαίαν ἀναμφιβόλως θέσιν κατέχουν ὁ Λάμπρος Φωτιάδης (1750—1805) «ὁ ἀράμενος κλέος ἐπὶ σοφία, οἶον οὐδεὶς τῶν πρὸ αὐτοῦ ἢ τῶν κατ' αὐτόν», ὡς ἀναφέρει ὁ Σάθας, ὁ Νεόφυτος Δούκας, ὁ γονιμώτατος συγγραφεὺς καὶ ἀμείλικτος ἀρχαῖσθης, ὁ ριζοσπαστικὸς ποιητὴς Ἰωάννης Βηλαράς, ὁ ὑπέροχος πατριώτης καὶ ἐπιφανὴς διδάσκαλος Γεώργιος Γεννάδιος, ὁ Ἀθ. Ψαλλίδας καὶ πολλοὶ ἄλλοι. Εἰς τούτους δυνάμεθα νὰ προσθέσωμεν καὶ ἐπιφανεῖς Ἡπειρώτας ἱεράρχας κοσμήσαντας τὸν πατριαρχικὸν θρόνον, ὡς ὁ Ἰωάσαφ (1549—1571), ὁ Παρθένιος Β' (1632—1639), ὁ Σεραφεῖμ Β' (1757—1761). Εἰς τὴν ἀνθήσιν ταύτην τῆς παιδείας ἐν Ἡπείρῳ σπουδαίως συνέβαλον καὶ οἱ ἐν Βενετίᾳ Ἡπειρῶται τυπογράφοι. Οἱ Γλυκεῖς, ὁ Θεοδόσιος καὶ ὁ Σάρρος συνετέλεσαν τὰ μάλιστα εἰς τὴν διάδοσιν τῶν γραμμάτων οὐ μόνον ἐν Ἡπείρῳ, ἀλλὰ καὶ ἐν πάσῃ τῇ Ἑλλάδι. Τούτους μιμούμενος κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους καὶ ὁ Χρ. Σακελλάριος ἴδρυσεν κατὰ τὸ 1836 ἐν Ἰωαννίνοις τυπογραφεῖον, τὴν «*Δωδώνην*» ἐν ἣ ἴλιαν φιλοκάλως ἐξέδωκεν ἀρκετὰ βιβλία.

Ἄλλὰ καὶ ἄλλαι πόλεις καὶ χωρία τῆς Ἡπείρου διετήρουν τοιαῦτα. Τὸ Ζαγόρι, τὸ ὁποῖον ἀπέλαυε καὶ αὐτονομίας εἶχε σχολεῖα ἀπὸ τοῦ 19' αἰῶνος. Ὅλα σχεδὸν τὰ χωρία του εἶχον σχολεῖα συντηρούμενα ὑπὸ τῶν κατοίκων ἢ διὰ δωρεῶν. Τὰ χωρία αὐτοῦ Μονοδένδρι, Κουκούλι, Νεγάδες, Φραγγάδες καὶ Καπέσοβον συνετήρουν ἀξιόλογα σχολεῖα. Εἰς τὸ Μονοδένδρι οἱ ἀδελφοὶ Ριζάροι ἴδρυσαν τῷ 1841 καὶ παρθεναγωγεῖον, οἱ δὲ ἀδελφοὶ Πασχάλοι τῷ 1872 τὴν *Πασχάλειον Σχολήν* ἐν Καπεσόβῳ, ἵνα χρησιμεύσῃ ὡς γυμνάσιον τοῦ Ζαγορίου. Τὸ Μέτσοβον, αἱ Καλαρῦται, τὸ Συρράκον,

ἡ Κόνιτσα, ἡ Ἄρτα, ἡ Πρέβεζα, ἡ Πόργα, ἡ Παραμυθιά, τὸ Ἀργυροκάστρον, τὸ Δέλβινον, ἡ Δρόβιανη, τὸ Δελβινάκι καὶ ἄλλα συνειήρουν ἀξιόλογα σχολεῖα, ἐν οἷς ἐδίδασκον δοκιμώτατοι διδάσκαλοι.

Οὐχὶ μικρὸν συνετέλεσαν εἰς τὴν ἐξάπλωσιν τῆς παιδείας ἐν Ἠπειρῷ καὶ πολλαὶ μοναὶ, οὐ μόνον διατηροῦσαι σχολεῖα ἐν αὐταῖς κατὰ τὸ σύστημα τῶν ἀρχαιοτέρων μονῶν τῶν Φιλανθρωπικῶν καὶ τοῦ Στρατηγοπούλου, ἀλλὰ καὶ χορηγοῦσαι ἀξιόλογα χρηματικά ποσὰ διὰ τὴν πληρωμὴν διδασκάλων τῶν πέριξ αὐτῶν χωρίων. Ἡ μονὴ τῆς Καμύισανης καὶ τοῦ Γηρομερίου ἐν Φιλιάτες, τοῦ Βησαρίωνος ἐν Λογγιάδες, τοῦ Προφίτου Ἡλιοῦ ἐν Ζιτση, τῆς Βελλᾶς παρὰ τὰ Δολιανά, τῆς Μυλυβδουσκεπάστου παρὰ τὴν Δεπαλίτσαν καὶ τόσαι ἄλλα συνειήρουν ἰδίαις δαπάναις σχολεῖα, ἐν οἷς ἐδιδάσκοντο τὰ τέκνα τῶν πέριξ χωρίων. Ἀπὸ τοῦ 1850 καὶ ἐντεῦθεν ὅλα σχεδὸν τὰ χωρία τῆς Ἠπειροῦ ἔχουν σχολεῖα.

Τὰ Ἰωάννινα, ὡς πάντοτε, πρωτοστατοῦν μὲ τὰ ἐξῆς σχολεῖα, τὴν Ζωσιμαίαν, τὴν Μαρούτσειον, τὴν Μπαλάνειον, τὴν Καπλάνειον, τὴν Παυλίδειον, τὸ Ἐλισαβέτειον παρθεναγωγεῖον, τὸ ὄρφανοτροφεῖον τοῦ Γεωργίου Σταύρου, ἅτινα διευθύνει ἐφορεία μὲ ἐπὶ κεφαλῆς τὸν μητροπολίτην. Οὗτος εἶναι ὁ ρυθμιστὴς καὶ ἐπόπτης τῆς παιδείας ἐν Ἠπειρῷ ἐπὶ τουρκοκρατίας. Τῷ 1905 ἀνεγείρεται τὸ νέον καλλιμάρμαρον κτίριον τῆς Ζωσιμαίας σχολῆς, τῷ 1872 ἰδρύθη ἡ Ἀβακούμειος ἱερατικὴ σχολὴ ἐν τῇ μονῇ τῆς Ἐλεούσης τῆς νήσου, τῷ 1908 τὸ Ἱεροδιδασκαλεῖον Βελλᾶς ἐν τῇ ὁμωνύμῳ μονῇ, μερίμνη τοῦ τότε μητροπολίτου Κονίτσης, νῦν δὲ Ἰωαννίνων Σπ. Βλάχου, τῷ δὲ 1877 ὑπὸ τοῦ Χριστάκη Ζωγράφου διδασκαλεῖον εἰς τὸ Κεστοράτι τοῦ Ἀργυροκάστρου, λειτουργήσαν μέχρι τοῦ 1890, ἐξ οὗ ἀρκετοὶ δημοδιδάσκαλοι ἀπεφοίτησαν.

Ἡ πρὸς τὰ γράμματα ἀγάπη τῶν Ἠπειρωτῶν δὲν περιορίζεται εἰς τὰ Ἰωάννινα καὶ τὰς ἀναφερθεῖσας πόλεις. Ὅλαι αἱ περιφέρειαι, ὡς τὸ Ζαγόρι, τὰ Κατσανοχώρια, τὸ Πωγώνι, τὸ Μαλακάσι, τὰ Κούρεντα, ἡ Κόνιτσα προσπαθοῦν νὰ κτίσουν σχολεῖα καὶ νὰ εὔρουν διδασκάλους. Πλεῖστοι Ἠπειρωτῶν ἀφίνουν τὰς περιουσίας των πρὸς κατασκευὴν καὶ συντήρησιν σχολείων, εἶναι δὲ γνωστόν, ὅτι τὰ $\frac{1}{10}$ τῶν κληροδοτημάτων τῶν προοριζομένων δι' ἐκπαιδευτικούς σκοποὺς ἀνήκουν εἰς Ἠπειρώτας. Μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν καὶ τὴν ἀνάληψιν τῆς ἐκπαιδεύσεως ὑπὸ τοῦ κράτους, ὅλα τὰ κληροδοτήματα περιήλθον εἰς αὐτό.

Σήμερον ὅλαι αἱ κοινότητες καὶ οἱ συνοικισμοὶ τῆς Ἠπειροῦ ἔχουν δημοτικὸν σχολεῖον. Ἐκτὸς τούτου ἐν Ἠπειρῷ λειτουργοῦν 15 ἡμιγυμνάσια, 6 γυμνάσια, ἧτοι 2 ἐν Ἰωαννίνοις, 1 ἐν Παραμυθίᾳ, 1 ἐν Βοστίνῃ, 1 ἐν Ἄρτῃ καὶ 1 ἐν Πρεβέζῃ, 1 πεντατάξιον διδασκαλεῖον ἐν Ἰωαννίνοις, 1 ἱεροδιδασκαλεῖον ἐν Βελλᾶς, ἐν διδασκαλεῖον νηπιαγωγῶν ἐν Φιλιάτες, 1 ἐμπορικὴ σχολὴ ἐν Ἰωαννίνοις, 1 ἀνώτερον παρθεναγωγεῖον ἐν Ἰωαννίνοις, 3 ἀγροτικαὶ σχολαὶ ἐν Ἰωαννίνοις, ἐν Δουρούτῃ καὶ ἡ Ἀναγνωστοπούλειος

τῆς Κονίτιος, 1 ὑφαντουργική, ἡ Παπαζόγλειος, ἧτις ἀκόμη δὲν ἤρχισαν ἐργαζομένη ἐλλείπει ἐπαρκῶν πόρων.

Σχετικῶς μὲ τὰ σχολικὰ κτίρια ἤρχισαν ἀπὸ τινος πρωτοβουλίας τοῦ μητροπολίτου Ἰωαννίνων Σπ. Βλάχου σύντομος ἐργασία, ἧτις ἀποτέλεσμα ἔσχε τὴν ἀνέγερσιν καὶ ἔναρξιν πλέον τῶν 80 διδασκηρίων, ἔξ ὧν μεγαλοπρεπέστατον ἐν Ἰωαννίνοις τὸ περιλαμβάνον τὴν Καπλάνειον σχολὴν καὶ τὸ Ἐλισαβετέιον παρθεναγωγεῖον, πρόκειται δὲ ἐντὸς ὀλίγου νὰ ἀνεγερθῇ ὁλόκληρον συγκρότημα διδασκηρίων δαπάναις τοῦ κληροδοτήματος Ζωσιμαδῶν, ἐκπληροῦν ὅλους τοὺς ὅρους τῆς παιδαγωγικῆς.

Μαθηταὶ φοιτήσαντες ἐν Ἠπείρῳ κατὰ τὸ σχολικὸν ἔτος 1928-1929 : ἐν τῇ μέσῃ ἐκπαιδεύσει 3.720 (ἄρρεν. 3.033, θήλ. 687), ἐν δὲ τῇ δημοτικῇ 35.203 (ἄρρεν. 21.132, θήλ. 14.071).

ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΤΕΧΝΗ

‘Υ π ο

Γ. ΣΥΓΓΡΟΠΟΥΛΟΥ

Τὰ μεσαιωνικά μνημεῖα τῆς Ἡπείρου δὲν εἶναι εἰσέτι ἐπαρκῶς γνωστά, ἐκ τῶν μέχρι δὲ τοῦδε γνωστῶν δυνάμεθα νὰ διαιρέσωμεν τὴν μεσαιωνικὴν ἠπειρωτικὴν τέχνην εἰς τρεῖς περιόδους: τὴν παλαιοχριστιανικὴν, τὴν τοῦ δεσποτάτου καὶ τέλος τὴν τῆς τουρκοκρατίας.

Μνημεῖα τῆς παλαιοχριστιανικῆς περιόδου τοῦ Ε' καὶ ΣΤ' αἰῶνος διέσωσε κυρίως ἡ Νικόπολις, τῶν αὐτῶν δὲ περίπου χρόνων οἰκοδομήματα ἀνεσκάφησαν καὶ εἰς τὴν Δωδώνην.

Ἐν κρίσει τις ἀπὸ τὰς μεγάλας καὶ πλουσίας βασιλικὰς τῆς Νικοπόλεως, ἡ τέχνη κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἐν Ἡπείρῳ κατ' οὐδὲν ὑστερεῖ ὡς πρὸς τὴν λαμπρότητα καὶ τὸν πλοῦτον ἀπὸ τὴν κατὰ τοὺς ἰδίους χρόνους ἀναπτυχθεῖσαν εἰς ἄλλα παλαιοχριστιανικά κέντρα. Τὰ ἀνευρεθέντα ψηφιδωτὰ δάπεδα καὶ ὁ γλυπτικὸς διάκοσμος τῶν ἠπειρωτικῶν μνημείων εἶναι ἐντελῶς ἀνάλογα πρὸς τὰ εὑρισκόμενα εἰς ἄλλα μνημεῖα τῶν αὐτῶν χρόνων εἰς τὴν χριστιανικὴν Ἀνατολίην. Τοῦτο δ' ἐξηγεῖται ἀπὸ τὸν ὁμοιογενῆ χαρακτῆρα τῆς τέχνης κατὰ τὴν πρώτην ταύτην περίοδον.

Αἱ ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ Ε' αἰῶνος ἀρξάμενοι βαρβαρικοὶ ἐπιδρομαὶ ἐπίνεγκον ὀλίγον κατ' ὀλίγον τὸν μαρασμὸν καὶ τὴν κατάπτωσιν τῆς ἐν Ἡπείρῳ καλλιτεχνικῆς κινήσεως. Οἱ ἐπακολουθήσαντες βυζαντινοὶ χρόνοι φαίνεται ὅτι ἐλάχιστα μνημεῖα ἀφῆκαν ἐπὶ τοῦ ἠπειρωτικοῦ εδάφους. Ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε τοῦλάχιστον γνωστῶν βυζαντινῶν μνημείων λίαν εὐάριθμα εἶναι τὰ δυνάμενα μετὰ τινος βεβαιότητος ν' ἀναχθῶσιν εἰς χρόνους παλαιότερους τῆς ἐποχῆς τοῦ δεσποτάτου.

Ἡ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΓ' αἰῶνος συμπληξίς τοῦ δεσποτάτου τῆς Ἡπείρου ἀνοίγει νέαν λαμπρὰν περίοδον εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἠπειρωτικῆς τέχνης. Κατὰ τὸν ΙΓ' καὶ ΙΔ' αἰῶνα, ἐποχὴν τῆς ἀκμῆς τοῦ δεσποτάτου, ἀνεγείρονται πολυπληθῆ, θρησκευτικὰ κατὰ τὸ πλεῖστον, οἰκοδομήματα, ὧν οὐχὶ ὀλίγα περιῆλθον μέχρις ἡμῶν. Κέντρα σπουδαιότατα τῆς τέχνης κατὰ τὴν περίοδον ταύτην εἶναι ἡ Ἄρτα, ἔδρα τοῦ δεσποτάτου, καὶ τὰ Ἰωάννινα. Ἀπὸ τὰς δύο ταύτας πόλεις, καὶ ἰδίως τὴν πρώτην, ἡ τέχνη ἀκτινοβολεῖ εἰς ὅλην τὴν ἐπικράτειαν τῶν δεσποτῶν μέχρι τῆς Βορείου Ἡπείρου, ὡς μαρτυροῦν τὰ μνημεῖα τοῦ Δελβίνου, Λαμπόβου κλπ.

Τῆς ἀρχιτεκτονικῆς δὲν ὑστεροῦν εἰς ἀνθήσιν ἡ γλυπτικὴ καὶ ἡ ζωγραφικὴ. Αἱ ἐκκλησίαι τῆς Ἄρτης παρέχουσιν ἀφθονὰ δείγματα λεπτοτάτης γλυπτικῆς διακοσμητικῆς, τὰ δὲ ψηφιδωτὰ τῆς Παρηγορητίσσης ἐν τῇ αὐτῇ πόλει καὶ αἱ τοιχογραφίαι τῆς Παναγίας Βελλᾶς παρὰ τὸ Βουλγαρέλι δει-

κνύουσι τὴν ἱκανότητα τῶν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῶν δεσποτῶν τῆς Ἡπείρου καλλιτεχνῶν.

Ἡ τέχνη ἢ ἀναπτυχθεῖσα κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἐν Ἡπείρῳ ἀρχιτεκτονικῶς δεικνύει πολλὴν συγγένειαν πρὸς τὰ μνημεῖα τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Τοῦτο ἄλλως τε εἶναι λίαν εὐεξήγητον, διὰ τὸ ἔχωμεν ὑπ' ὄψιν, ὅτι οἱ τεχνῖται, οἱ ἐργασθέντες ἐν Ἡπείρῳ, προήρχοντο πιθανῶς κατὰ τὸ πλεῖστον ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, ὁπόθεν ἔφυγον μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Λατίνων κατάκτησιν αὐτῆς.

Εἰς τὰ ἡπειρωτικὰ ὅμως μνημεῖα, καὶ μάλιστα τῆς Ἄρτης (Παρηγορήτισσα), εἶναι αἰσθηταὶ καὶ ἰταλικά ἐπιδράσεις, ἐξηγούμεναι εὐκόλως ἐκ τῆς διαρκοῦς ἐπικοινωνίας καὶ τῶν συγγενικῶν δεσμῶν τῶν δεσποτῶν τῆς Ἡπείρου πρὸς ἰσχυροὺς ἰταλικοὺς οἴκους. Ἡ ἰταλικὴ αὕτη ἐπίδρασις εἶναι ἔτι καταφανεστέρα εἰς τὴν γλυπτικὴν. Ὅσον ἀφορᾷ ὅμως τὴν ζωγραφικὴν, τὰ μέχρι τοῦδε τοῦλάχιστον γνωστὰ μνημεῖα οὐδεμίαν ξενικὴν ἐπίδρασιν δεικνύουν. Κατὰ τὴν ἐπακολουθήσαν μακρὰν τουρκικὴν περίοδον ἡ τέχνη δὲν ἔπαυσε καλλιεργούμενη ἐν Ἡπείρῳ.

Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, καίτοι ἀφῆκε πολυπληθῆ καὶ οὐχὶ σπανίως μεγάλων διαστάσεων μνημεῖα, εἶναι ἀπὸ καλλιτεχνικῆς ἀπόψεως μικροῦ λόγου ἀξία. Αἱ ἐκκλησίαι εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον ἔκτισμέναι εἰς σχῆμα βασιλικῆς, εἴτε καμαροσκεπάστου, εἴτε μετὰ ξυλίνης ἐπιπέδου ὀροφῆς (ταβανίου), τῆς τελευταίας ταύτης μορφῆς εἰσαχθείσης πιθανότατα ἐκ τῶν ἀπέναντι Ἰονίων νήσων.

Ἐσωτερικῶς ὅμως τὰ μνημεῖα ταῦτα παρουσιάζουσιν ἀξιολογοτάτην διακόσμησιν ξυλογλυπτικὴν καὶ ζωγραφικὴν. Αἱ τοιχογραφίαι καὶ αἱ φορηταὶ εἰκόνες τῆς περιόδου ταύτης εἶναι ἔργα σημαντικώτατα. Ἀπὸ τοῦ ΙΣΤ' καὶ ἐφεξῆς αἰῶνος, παρ' ὅλας τὰς κατὰ καιροὺς καταστροφὰς καὶ ἀνακαινίσεις, μέγας εἶναι ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐκκλησιῶν, οἱ ὁποῖαι διασφύζουσι τὴν διὰ τοιχογραφιῶν διακόσμησιν αὐτῶν. Κατὰ τὸν ΙΖ' καὶ ΙΗ' αἰῶνα καὶ μέχρι τοῦ ΙΘ' εἶναι γνωστὰ πλεῖστα ὀνόματα ἀγιογράφων καταγομένων ἐξ Ἡπείρου καὶ ἐργασθέντων εἰς τὴν διακόσμησιν ὄχι μόνον τῶν ἐκκλησιῶν τῆς πατρίδος των, ἀλλὰ καὶ πολλῶν ἄλλων μερῶν τῆς Ἑλλάδος, ἀκολουθούντων δὲ εἰς τὰ ἔργα των κατὰ τὸ πλεῖστον τὴν ἐν Ἀγίῳ Ὄρει ἀναπτυχθεῖσαν τέχνην καὶ εἰκονογραφίαν. Κατὰ τὸν ΙΗ' μάλιστα αἰῶνα σχηματίζεται καὶ ἰδία ἀγιογραφικὴ σχολή, ἧς τὰ ἔργα κυρίως φορηταὶ εἰκόνες, εἶναι ἀξία πολλοῦ λόγου.

ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ

Ἡ Ἠπειρος ὑπὸ τὴν ἔποψιν τῆς λαογραφίας τῆς κατέχει ἔξαιρετικὴν τῶντι θέσιν μεταξὺ τῶν χωρῶν τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος. Ὁ πλοῦτος καὶ ἡ ποικιλία τῆς ἀμιλλῶνται πρὸς τὴν σπουδαιότητα αὐτῆς καὶ σημασίαν. Καὶ τὰ ἄλλα λαογραφικὰ προϊόντα τῶν Ἠπειρωτῶν — αἱ παροιμίαι, αἱ παραδόσεις, τὰ παραμύθια, αἱ εὐτράπελοι διηγήσεις, ἡ δημώδης ἰατρικὴ καὶ φαρμακολογία, τὰ συνθηματικὰ ἰδιώματα τῶν διαφόρων συντεχνιῶν, ἡ λαϊκὴ τέχνη, ἡ ἠπειρωτικὴ ἐνδυμασία μετὰ τὴν ἔκτακτον κατὰ τόπους ποικιλίαν τῆς κλπ. — παρέχουν ἀφθονον ὕλικόν καὶ ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον εἰς τὸν ἐπιστήμονα ἔρευνητὴν τῶν.

Ἄλλ' ἰδίως τὰ δημώδη ἄσματα: ἠρωϊκὰ καὶ κλέφτικα, τραγούδια τῆς ξενιτειᾶς, μοιρολόγια, νανουρίσματα, γαμήλια καὶ ἐρωτικὰ ἄσματα, ἀποτελοῦν τὰ ὠραιότερα καὶ ἐκλεκτότερα ἴσως δημιουργήματα τοῦ ἠπειρωτικοῦ λαοῦ. Τὰ δεινὰ τῆς τουρκικῆς τυραννίας καὶ ἰδίως τῆς τοῦ Ἀλή-πασᾶ, ἡ κλεφτουριά, αἱ πικρῖαι καὶ τὰ βάσανα τῆς ξενιτειᾶς, ἡ ὁποία ἐρημώνει, μαραίνει καὶ ἐξαντλεῖ τὴν Ἠπειρον, ἡ μητρικὴ, ἡ συζυγικὴ καὶ ἡ ἀδελφικὴ στοργή, τὰ ἦθη καὶ ἔθιμα, ἡ ὑπέροχος γραφικότης τῆς ἠπειρωτικῆς γῆς, παρέσχον ἀφθονον τροφήν εἰς τὴν λαϊκὴν ποίησιν.

Ἡ βαθεῖα μελαγχολία καὶ περιπάθεια, ἡ ὁποία τὴν διαπνέει, ἡ χάρις καὶ γνησίαι ποιητικὴ πνοή τῆς, ἡ εὐγένεια καὶ ἡ λεπτότης τοῦ αἰσθηματος, ἡ ὠραία γλῶσσά τῆς, τῆς ὁποίας ἡ συμβολὴ εἰς τὴν δημιουργίαν καὶ διαμόρφωσιν τῆς νεοελληνικῆς κοινῆς δὲν ἔχει ἀκόμη ἐκτιμηθῆ ὅσον θὰ ἔπρεπε, ἀποτελοῦν τὰ κυριώτερα χαρακτηριστικά τῆς. Δὲν θὰ ἔλεγέ τις ἴσως ἀνακρίβειαν ἰσχυριζόμενος, ὅτι ἡ Ἠπειρος εἶναι ἡ κοιτίς τοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ μας καὶ ἡ λαϊκὴ ποίησις τῆς ὁ τελειότερος τύπος τῆς νεοελληνικῆς δημώδους ποιήσεως.

Ω

ΦΙΛΟΤΕΛΙΣΜΟΣ

Ἐπὶ τῆς τουρκικῆς κατοχῆς ἐκυκλοφόρουν ἐν Ἠπειρῷ εἰς τὰ γραφεῖα Ἀρτῆς, Ἰωαννίνων καὶ Πρεβέζης, πλὴν τῶν τουρκικῶν καὶ ἑλληνικῶν γραμματόσημα, τῶν ὁποίων ἡ ἐμπορικὴ ἀξία, ὅταν φέρωσι τὰς ἐν λόγῳ ταχυδρομικὰς σφραγίδας, εἶναι μεγάλη. Ταυτοχρόνως ἐν Ἰωαννίνοις ἐλειτούργει τὸ αὐστριακὸν ταχυδρομεῖον, κυκλοφοροῦν τὰ εἰδικὰ γραμματόσημα τῆς Ἀνατολῆς (τύπος αὐστριακῶν γραμματοσήμων, μετὰ ἀξίαν εἰς παράδες καὶ γρόσια — riastre) καὶ κατὰ τὸ 1909 ἤνοιξεν εἰς τὴν ἰδίαν πόλιν καὶ τὸ ἰταλικὸν ταχυδρομεῖον, ὅπερ μετεχειρίζετο τὰ ἰταλικά γραμματόσημα μετὰ τὸ ἐπισήμασμα «Janina». Ἡ σειρὰ αὕτη, ἀποτελουμένη ἐξ 8 ἀξιῶν (10 παράδων—

40 γρασίων), είναι σπανία. Παρόμοια γραφεία ήνοιξε την ιδίαν εποχήν τὸ ἰταλικὸν ταχυδρομεῖον καὶ εἰς Αὐλῶνα, Δυρράχιον καὶ Σκούταρα, ὅπου ἐκυκλοφόρουν τὰ ἰταλικά γραμματόσημα μετὰ τὴν ἀνάλογον ἐπισήμανσιν.

Ὅταν εἰς τὴν Β. Ἡπειρον ἐσχηματίσθη, κατὰ τὸν Φεβρουάριον 1914, ἡ προσωρινὴ κυβέρνησις ὑπὸ τὸν Γ. Χρηστάκη Ζωγράφον, ὁ ἀρχηγὸς τῆς Χιμάρας, ἣτις εἶχε καταληφθῆ ὑπὸ τῶν Ἡπειρωτῶν, Σπυρομήλιος ἐξέδωκε μίαν σειρὰν γραμματοσήμων ἐκ τεσσάρων ἀξιῶν, τῶν 1, 5, 10 καὶ 25 λεπτῶν. Τὰ γραμματόσημα ταῦτα εἶναι λιθογραφικά, ὀρθογώνια, παριστῶντα τὸν δικέφαλον ἀετὸν, εἰς τὸ μέσον τοῦ ὁποίου εὐρίσκονται τὰ ἐμβλήματα τῶν Φιλικῶν (νεκροκεφαλὴ ἄνωθεν διασταυρουμένων ὀπτιέων) καὶ φέροντα τὴν ἐπιγραφὴν ΕΛΛ. ΑΥΤΟΝ. ΗΠΕΙΡΟΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ Η ΘΑΝΑΤΟΣ. ΑΜΥΝΕΣΘΕ ΠΕΡΙ ΠΑΤΡΗΣ. Κατωτέρω δὲ ἡ ἀξία τοῦ γραμματοσήμου. Εἶναι χρώματος κυανοῦ τὸ 5λεπτον καὶ 25λεπτον μετὰ τὴν ἐπιγραφὴν τῆς ἀξίας ἐρυθρὰν, ἐρυθρὸν τὸ 10λεπτον μετὰ τὴν ἀξίαν τῶν 10 λεπτῶν μέλαιναν καὶ μελανὸν τὸ μονόλεπτον μετὰ τὴν ἀξίαν κυανῆν. Τὰ γραμματόσημα ταῦτα, τῶν ὁποίων ἡ ἐμπορικὴ τιμὴ εἶναι ἀρκετὴ, ἐκυκλοφόρησαν ἐν Χιμάρα καὶ φέρουσι ὡς σφραγίδα ἐλέγχου τὴν ἀποτύπωσιν τοῦ δακτυλιολίθου τοῦ Σπυρομήλιου εἰς χρῶμα κυανοῦ.

Μετὰ ἓνα μῆνα ἐπιστημάνθησαν ἐν Ἰωαννίνοις διάφορα τουρκικὰ γραμματόσημα τοῦ 1908—1910 μετὰ τὸ ἐπισήμασμα «ΑΥΤΟΝΟΜΟΣ ΗΠΕΙΡΟΣ» εἰς δύο σειρὰς καὶ τὴν ἀξίαν εἰς λεπτὰ καὶ δραχμάς. Ἡ σειρὰ αὕτη ἀποτελεῖται ἀπὸ 15 ἀξίας (λεπτὸν 1 — 2 δραχμῶν) καὶ εἶναι δυσεὔρετος, ἐκυκλοφόρησε δὲ ἐν Ἀργυροκάστρῳ. Ταυτοχρόνως εἶχον παραγγελθῆ δύο ὀριστικαὶ σειραὶ δι' ὀλόκληρον τὴν Ἡπειρον. Ἡ πρώτη, παριστώσα εὐζωνον σκοπεύοντα, ἀπετελεῖτο ἀπὸ ὀκτὼ ἀξίας, ἐκ τῶν ὁποίων τὰ μὲν γραμματόσημα τῶν 10 καὶ 25 λεπτῶν ἀνεγράφον τὴν λέξιν ΗΠΕΙΡΟΣ καὶ τὴν ἀξίαν ἐκάστου, τὰ δὲ λοιπὰ (1 λεπτὸν — 5 δρ.) τὴν λέξιν ΑΥΤΟΝΟΜΟΣ ΗΠΕΙΡΟΣ καὶ ἦσαν ἅπαντα δαντελλωτά. Ἡ δὲ δευτέρα παρίστα τὴν ἑλληνικὴν σημαίαν ἀναπεπταμένην, εἰς τὸ μέσον τῆς ὁποίας ὑπῆρχεν ὁ βυζαντινὸς δικέφαλος ἀετὸς καὶ εἰς τὰ δύο πλάγια ἄκρα ἀνεγράφετο κατακορύφως ΑΥΤΟΝΟΜΟΣ ΗΠΕΙΡΟΣ, ἐνῶ εἰς τὸ κάτω μέρος τοῦ γραμματοσήμου ἡ ἀξία αὐτοῦ. Καὶ ἡ σειρὰ αὕτη ἀπετελεῖτο ἀπὸ τὰς αὐτὰς ὡς καὶ ἡ πρώτη ἀξίας καὶ γραμματόσημα. Δύο ἐξ αὐτῶν, τὰ τῶν 24 καὶ 50 λεπτῶν, ἐξεδόθησαν καὶ μετὰ τὴν λέξιν ΚΟΡΥΤΣΑ ἄνωθεν αὐτῶν λιθογραφημένην.

Κατὰ τὸ 1915 καὶ 1916 ἐκυκλοφόρησαν τὰ ἑλληνικὰ γραμματόσημα (ἐκστρατείας 1913 καὶ τὰ κυκλοφοροῦντα τότε ἐν Ἑλλάδι τῆς ἐκδόσεως 1911—1912) μετὰ τὸ ἐπισήμασμα Β. ΗΠΕΙΡΟΣ. Τὰ γραμματόσημα αὐτὰ εἶναι μέχρι 5 δραχμῶν καὶ κατέστησαν ἀρκετὰ σπάνια, ἐνῶ τὰ τῆς Ἀυτονόμου Ἡπείρου (εὐζωνος καὶ σημαία) ἐπωλήθησαν βραδύτερον κατὰ ποσότητας μεγάλας καὶ διὰ τοῦτο ἡ ἀξία των εἶναι μετρία.

Ταυτοχρόνως ἐκυκλοφόρησαν εἰς διαφόρους πόλεις τῆς Ἡπείρου

καὶ διάφορα γραμματόσημα ἄλλα ὑπὸ τῶν τοπικῶν ἐπαναστατικῶν ἐπιτροπῶν. Οὕτως εἰς Κορυθαῖν ἐκυκλοφόρησαν ἄλλα τρία γραμματόσημα (5, 10 καὶ 25 λεπτῶν) μελανοῦ χρώματος μὲ τὸν δικέφαλον ἀστὸν ἐπὶ φλογῶν, ἄνωθεν τῶν ὁποίων ἀνεγράφετο ΑΥΤΟΝΟΜΟΣ ΗΠΕΙΡΟΣ καὶ κάτωθεν ἡ ἀξία καὶ ἡ λέξις ΚΟΡΥΤΣΑ. Εἰς τὴν Μοσχόπολιν μεγάλη σειρὰ ἐκ 15 ἀξιῶν ἐπιραβδωτοῦ χάρτου μὲ τὴν λέξιν ΗΠΕΙΡΟΣ (ἄνωθεν) καὶ τὴν ἀξίαν τοῦ γραμματοσήμου (κάτωθεν). Ἡ σειρὰ αὕτη, φθάνουσα μέχρις 25 δραχμῶν, δὲν ἐθεωρήθη ὡς ἐπίσημος καὶ ἔχει ἐλάχιστην τιμὴν.

Εἰς τὴν Ἑρσέκαν (Κολώνιαν) τὴν ἰδίαν ἐποχὴν ἐκυκλοφόρησεν ἄλλη σειρὰ ἐξ 7 ἀξιῶν (5 λ.—5 δρ.), παριστῶσα τὴν ἑλληνικὴν σημαίαν τοῦ ναυτικοῦ μὲ τὴν ἐπιγραφὴν εἰς τὰς λευκὰς λωρίδας τῆς ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΗΠΕΙΡΟΣ καὶ τὴν ἀξίαν τοῦ γραμματοσήμου. Τέλος εἰς τὴν Χιμάρραν ἡ ἐκεῖ ἐπιτροπὴ ἐξέδωκε νέαν σειρὰν γραμματοσήμων ἐξ 8 ἀξιῶν (1 λεπτὸν—2 δραχμῶν), παριστῶντων τὸν Κωνσταντῖνον ἐντὸς ὄρειδους πλαισίου, ἐν τῷ ὁποίῳ ἀνεγράφετο ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΧΙΜΑΡΑ, κάτωθεν δὲ ἡ ἀξία τοῦ γραμματοσήμου. Τὰ γραμματόσημα ταῦτα εἶναι κάπως δυσσεύρετα, διότι ἐλάχιστα διήλθον τῶν ταχυδρομικῶν γραφείων.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ. Ἐκτενεστάτη καὶ λεπτομερὴς βιβλιογραφία ἀναφερομένη εἰς τὴν Ἑπείρον ἐδημοσιεύθη εἰς τὸ ἐν Ἰωαννίνοις ἐκδιδόμενον περιοδικὸν «Ἑπειρωτικὰ Χρονικά» ὑπὸ τῶν ἐξῆς: Λουδ. Βύρχνερ, Δοκίμιον βιβλιογραφίας τῶν περὶ Ἑπείρου κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους δημοσιευθέντων (τόμ. Α' τοῦ 1926 σ. 5 - 86. Ἐν τῷ προλόγῳ οὗτος παραπέμπει εἰς τὰς πηγὰς τὰς ἀναφερομένας εἰς τὴν ἀρχαίαν καὶ μεσαιωνικὴν ἱστορίαν τῆς Ἑπείρου). — Περ. Βιζουκίδου, Συμβολαὶ εἰς τὴν Ἑπειρωτικὴν βιβλιογραφίαν (τόμ. Β' τοῦ 1927 σ. 110 - 126 καὶ τόμ. Γ' τοῦ 1928 σ. 108 - 116). — Ν. Βέη, Συμβολαὶ εἰς τὴν Ἑπειρωτικὴν βιβλιογραφίαν (τ. Β' τοῦ 1927 σ. 127-147). — Εὐλόγιου Κουρίλα, Λαυριώτου, Βιβλιογραφία Ἑπείρου καὶ Ἀλβανίας (συμπλήρωμα τῶν ὑπὸ Legrand, Βύρχνερ, Βιζουκίδου καὶ Βέη ἐκδοθεισῶν, τ. Γ' τοῦ 1928 σ. 50 - 102 καὶ τόμ. Δ' τοῦ 1929 σ. 112 - 145).